

Algunes aportacions a la història de la **vila de Berga** i a la de la seva festa cabdal, **la Patum**

El punt de partida d'aquest article és la documentació sobre els comptes municipals dels anys 1621-1625, fins ara inèdita, localitzada recentment a l'Arxiu Comarcal del Berguedà. Entre diversos i molt interessants aspectes que seran objecte d'un altre article que es publicarà properament en aquesta mateixa revista, aquests comptes contenen les despeses de les festes de Corpus i la reparació o confecció d'alguns dels seus elements. És una de les primeres referències històriques de la celebració.

El document i la seva transcripció.

És un plec de fulls, numerats del foli 34 fins el 82, que pertanyen al Llibre I del clavariat conservat a l'arxiu berguedà i del qual ara només falten per localitzar els 33 folis primers.

En concret, les notícies referents a la Patum són les despeses que la festa va ocasionar els anys 1621, 1622, 1623, 1624 i 1625 i tres despeses menors dels anys 1621 i 1625.

La seva transcripció és la següent:

Foli 35. (1621)

Pere Boxader lo any corrent clavari de contra a de aver a 18 de juny trentanou lliures vuit diners que per polissa dels senyors consellers se ha retengudas per tantes tenie pagades y bestretas per la festa del Corpus del present any, ço es: a dos turchs, setse sous; a quatre cavallets, setse reals; a dos diables, dotse sous; als de la mu-

lassa, setse sous; al qui toca lo tabal, sis sous; al St. Miquel, vuit sous; als quatre musichs de guitarra, com lo altre no i fou perque acostumen ser sinch, desset reals, compres un real donaren per pagar al de cordas; per lo qui toca lo tambor de cordas, set reals; per lo lloguer de deu parells de gambals de cascavells, deu sous; per lo lloguer de dos caps de diables, quatre sous; y als quatre musichs de menestrils per sonar lo offici y professo del die de Corpus y a las completas tota la octava del die de Corpus, sinch lliuras deu sous, compliment de deu lliures y mija com las restants sinch lliuras reberen de consellers pasats; y per cuets, un ducat; per los setse siris de pes de dos lliures quiscu vingueren de Barcelona, a rao 7 sous 9 diners lliura, dotse lliures vuit sous; per la post y cordill, drets y port de dits siris, dotse sous y sis; per cordas de guitarra, sis sous y sis; y per paper, gansalla y cordill per la mulassa, un sou quatre diners; y per fer adobar lo tabal, soes, per aigua cuit roja, cordill y mans, entre tot, nou sous y quatre; y per deu lliures de grum per los siris refusus, quatre lliures; y per tres lliuras de sera y per las mans de dits refusus, una lliura desset sous; y per la sera servi en lo altar per lo die del Corpus, çoes, per la lluminaria, quatre lliures sis sous; y per los fusters y claus per adobar la empaleada, dotse sous; y per lo port del grum, dos sous; que tot pren la dita suma de ditesXXXVIII lliures VIII diners.

Fol. 44r. (1622)

Phelip Rocafort, clavari, de contra a de aver als (...) 27 de dit (juliol) quoranta duas lliuras dotse sous i set que per consemblant polissa se ha retengudas

per tantes que per horde dels señors consellers ne tenie bestretas per la festa i Octava del die de Corpus proppassat, çoes, a dos turchs, setse sous; a quatre cavallets, una lliura dotse sous; a los personatges han fet lo diable, dotse sous; als de la mulassa, setse sous; al que toca lo tabal, sis sous; al que feu lo personatge de Sant Miquel, vuit sous y un sou i tiretas; als sinch musichs de guitarra, duas lliures; al que toca lo tambor de cordas, quatorse sous; per lo lloguer de deu parells de gambals de cascavells, deu sous; per lo lloguer de dos caps de diable, quatre sous; als quatre musichs de menestrils, sis lliures, compliment de honse lliures; per cuets, un ducat; per los setse siris grossos y per lo redres de dotse altres siris y per la sera de la lluminaria per lo altar de dit die de Corpus, vint i tres lliures quatre sous; per cordas de guitarra, sis sous i sis; al gigant, vuit sous; al conseller Cassariera per lo adob de la mulassa, sis sous i sis; a Francesc Boxper enramar i empear per lo dit die y tota la octava, deu sous dich 10 sous; A Francesc Sala per claus, gansalla, sogas per a fer dita empaleada y per tela per adobar la mulassa, una lliura setse sous i set; a Joan Vallbona per pots i treballs posa per dita empaleada, dotse sous; y per lo lloguer dels cascavells i caps de diable per lo diumenge dins dita octava, per St. Francesc, sis sous; que tot junt prenen dita suma de ditesXXXII lliures XII sous VII diners.

Fol. 51 (1623)

Mossen Francesc Pla lo any present i corrent clavari de contra a de aver als trenta de juny vint i duas lliures desset sous i son per tantes que per polissa

dels senyors consellers se ha retengudas en son poder per haver aquell pagades i bestretas per la festa del die del Corpus proppassat, çoes, duas lliures a sinch musichs de corda a rao 8 sous quiscu; quinse sous al qui toca lo tambor de cordas; una lliura dotse sous als quatre cavallets; setse sous als quatre turchs; dotse sous a dos diables; sis sous al qui toca lo tabal; vuit sous al St. Miquel; dos sous per escombrar la plassa; setse sous als de la mulassa; dos sous a la diablesa; quinse sous per los lloguers dels cascavells i caps de diables; honse lliures als musichs de menestrils; quinse reals per cuets; divuit sous per la capsadura ho reparo dels siris vells; sinch sous per la part toca a la vila per empalear la iglesia; dotse sous al mestre de cant foraster; vuit sous dona als musichs per sonar la festa de Sincogesma; que tot pren la dita suma de ditesXXII lliures XVII sous.

Fol.62 (1624)

Mossen Pere Sancta Maria, clavari, de contra a de aver (...) als 18 de setembre vint i sinch lliures denou sous y quatre que per polissa dels senyors consellers te pagades ho se ha retengudas a compliment de sinquantas duas lliuras honse sous i deu diners com las restants vint i sis lliures dotse sous i sis tinga bestretas Francesc Sala de la present vila a bon compte de la sera al qual se han de fer bonas i las ditas 25 lliures 19 sous 4 diners son per tantes ne te bestretas per horde de dits senyors consellers per lo die, festa i octava del Corpus proppassat, çoes, dotse lliures als musichs de menestrils per a sonar la vigilia i lo die del Corpus i tota la octava sonar a las Completas a St. Pere i lo diumenge a l'offici i profressons de

Taula 1 - Membres de les comparses

ANY	Turcs	Cavallets	Diablers	Mulassa	Tabal	Sant Miquel	Gegant	Diablessa
1621	2	4	2	Dos o més	1	1	-	-
1622	2	4	(2)	Dos o més	1	1	1	-
1623	4 ?	4	2	Dos o més	1	1	-	1
1624	2	4	2	Dos o més	1	1	-	-
1625	2	4	2	Dos o més	1	1	-	-

Santa Eulalia i Sant Francesc i lo die de la octava a la professo se fa a St. Pere ab la forma acostumada; item als sis musichs de guitarra, un doblo, goes, a quiscu vuit sous; item al que toca lo tambor de cordas, quinse sous; item per cordas de viola, quatre reals; item a dos turchs, setse sous; item a quatre cavallets, setse reals, a rao vuit sous quiscu; item a dos diables, dotse sous; item als qui portan y ballan la mulassa, setse sous; item al que toca lo tabal, sis sous; item a Sant Miquel, vuit sous; item per lo lloguer de dos caps de diable, quatre sous; item per cuets, quinse reals; item per a fer escombrar la plassa, un real; item per adobar la mulassa i los vestits de diable, quatre sous; item per lo adob i reparacio del cap de Sant Miquel, dotse sous; item per lo compliment de la demunt dita sera per dit die, port i drets della, una lliura deu sous i deu; item per adobar la iglesia per las empaaleadas de la octava, una lliura tres sous i sis; item al minyo qui trague los senyors consellers, un real; que tot junt pren la dita suma de dites 25 lliures 19 sous 4 diners.....25 lliures 19 sous 4 diners.

Fol. 73 (1625)

Mossen Joan Saldoni, clavari, de contra a de aver als sinch de juny, quoranta vuit lliures tretse sous i vuit que per polissa dels senyors consellers se ha retengudas per tantes de orde de aquells ne te bestretas, soes: dotse lliures, als musichs de menestrils per a sonar la vigilia i lo die del Corpus i tota la octava sonar a las completas a Sant Pere i lo diumenge al offici i proffessons de Santa Eulalia i Sant Francesch i lo die de la octava a la professo se fa a Sant Pere ab la forma acostumada; item als sinch musichs de guitarra, un doblo, soes, a quiscu vuit sous; item al qui toca lo tambor de cordas, quinse sous; item per cordas de viola, quatre reals; item a dos turchs, setse sous; item a quatre cavallets, setse reals; item a dos diables, sis reals; item

als qui porten i ballan la mulassa, setse sous; item al qui toca lo tabal, sis sous; item a Sant Miquel, vuit sous; item per lo lloguer de dos caps de diable i per lo lloguer de nou gambals de cascavells, a rao un sou per gambal, tretse sous; item per cuets, tretse reals; item per a fer escombrar la plassa, dos sous; item per setse siris de pes de duas lliures quiscu vinguts de Barcelona i per vuit lliures de gansalla tot sera blanca i per grumferen venir de Barcelona per la reparacio de altres setse siris blanchs i mans de aquells i per lo port, drets i caxa per a portar ditas cosas, vint i sis lliures honse sous i vuit, la qual sera, soes, dits trentados siris serviren per acompanyar la professo de dit die de Corpus i dita gansalla per la lluminaria del altar per lo dit die de Corpus; las quals quantitats prenen la suma de dites 48 lliures 13 sous 8 diners.

Fol. 36 (1621)

La 22 de dit (juny) una lliura tres sous y deu que per consemblant polissa ha pagat, soes, a Guillem Pons, tretse sous y quatre per duas vintenas de quernas; a Joan Mateu alias Tela, sis sous per sis lliures de arros; a mossen Joan Saldoni, balle, quatre sous y sis per un formatge de pes de duas lliures y tres honse lo que tot se dona de caritat als frares de St. Francesc de la present vila per lo diumenge passat Corpus de l'any present, dich 1 lliura 3 sous 10 diners.

Fol. 72 (1625)

Joan Saldoni, clavari La dit die (5 de juny) sis lliures dotse sous y deu que per consemblant polissa te pagades a mossen Baltasar Esquiú altre de dits senyors consellers y son per tantes ne te bestretas, soes, per la tela y fil per a fer la mulassa, sinch lliures denou sous y sis; y per claus, paper y cordill, un sou y quatre; y per las mans de fer aquella, vuit sous; y per a fer adobar lo cap de dita mulassa, quatre sous; que tot pren

la suma de dites 6 lliures 12 sous 10 diners

Fol. 74 (1625)

Joan Saldoni, clavari La 9 dit die (juny 1625) nou sous que per consemblant polissa te pagats ho se ha retinguts per tants bestrets per hordre dels senyors consellers, soes, quatre reals per las mans de un vestit de diable y adobs de dos altres vestits y un sou per lo lloguer de uns gambals de cascavells servi per lo die del Corpus proppassat, dich 9 sous.

La vila de Berga i el seu govern a principis del segle XVII.

Al moment de redactar-se els documents suara esmentats, Berga era una vila que havia canviat poc respecte dels darrers segles medievals. Formava part del Principat de Catalunya que, el 1516, havia passat a mans de Carles I, nét de Ferran dit el Catòlic i fill de Joana dita la Boja, i que serà el primer de la dinastia dels Àustries. El 31 de març de 1621 havia mort Felip III i el succeïa el seu fill, Felip IV. La mort de Felip III va ser commemorada a Berga el dissabte 29 de maig amb unes solemnes exèquies celebrades a l'església parroquial de Santa Eulàlia, aleshores encara al castell, que van costar a la vila més de 50 lliures i que van incloure, entre altres actes, el toc de campanes a morts durant tres dies i una missa amb música d'orgue, presidida per les autoritats de la vila vestides de rigorós dol, amb sotanes, caperons i barrets negres.

La vila, dedicada fonamentalment a la fabricació i comerç de teixits de llana i lli, i envoltada per unes muralles que començaven a flaquejar, era regida com en l'etapa medieval, per quatre consellers, escollits anualment

segons costum que venia de temps antics. Aquest privilegi que teniem els berguedans de poder ser regits per quatre representants nostres va ser incorporat als tractes entre Jaume II i els comtes de Pallars quan aquests, el 1309, li van vendre la vila i va ser ratificat, posteriorment, per Pere el Cerimoniós el 1342. I, efectivament, els llibres notariais i les actes municipals dels segles XVI, XVII i XVIII que hem pogut consultar a diferents arxius, recullen l'elecció de consellers per insaculació en el decurs d'una reunió del Consell General de la vila celebrada al convent dels framenors, el dimarts després de Pasqua. Així ho llegim, a tall d'exemple, a l'acta del 1551: "*Die martis post festum Pasche Resurrectionis intitulata ultima die mensis martii anno M D LI in monasterio fratrum minorum presentis ville prout moris est*". A més dels quatre consellers, a la mateixa reunió o en una de successiva celebrada pocs dies després, s'escollien els altres càrrecs de la vila, entre els quals destacava el clavari, la persona encarregada de portar la comptabilitat municipal, ingressos i despeses que anotava en uns llibres, anomenats del clavari o del claviari.

A nivell històric són uns documents molt interessants perquè permeten veure el dia a dia d'una població, en el nostre cas, de Berga, encara que les anotacions acostumen a ser molt concretes i, per tant, menys descriptives del que voldria un historiador.

Les despeses de la Patum (1621-1625)

En aquest període els encarregats del comptes municipals seran Pere Boxader (1621), Felip Rocafor (1622), Francesc Pla (1623), Pere Santamaria (1624) i Joan Saldoni (1625) i les despeses aproximades ocasionades per les celebracions 39, 42, 22, 25 i 48 lliures, respectivament. Una primera observació a fer és que van costar més les exèquies fetes en honor a Felip III que la més cara de les celebracions de la Patum; cal aclarir, però, que entre les despeses dels funerals, a més de la cerimònia religiosa pròpiament dita, també s'inclouia tota la roba

Taula 2 - Despeses de les festes de l'Octava de Corpus

ANY	Turcs	Cavallets	Diablers	Mulassa	Tabal	Sant Miquel	Gegant	Diablessa	Coets	Música	Lloguers	Cera	Adobs, fusteria, neteja	TOTAL
1621	16 sous	32 sous	12 sous	16 sous	6 sous	8 sous	-	-	24 s	8 ll 4s 6d	14 sous	23 ll 5s 6d	22s 8d	39 ll 6d
1622	16 sous	32 sous	12 sous	16 sous	6 sous	9 sous	8 sous	-	24 s	8 ll 14s	1 lliura	23 ll 4s	3 ll 11s 7d	42 ll 12s 7d
1623	16 sous	32 sous	12 sous	16 sous	6 sous	8 sous	-	2 sous	30 s	14 ll 15s	15 sous	18 sous ¹	7 sous	22 ll 17s
1624	16 sous	32 sous	12 sous	16 sous	6 sous	8 sous	-	-	30 s	15 ll 3s	14 sous ²	1 ll 10 s 10 ³	2 ll 11s 6 ⁴	25 ll 19s 4d
1625	16 sous	32 sous	12 sous	16 sous	6 sous	8 sous	-	-	26 s	15 ll 3s	13 sous	26 ll 11s 8d	10 sous	48 ll 13s 8d

1. Només figura l'arranjament dels ciris vells.

2. Realment, el clavari només anota 4 sous pel lloguer de dos caps de diable però com que al compte final hi manquen 10 sous i no figura cap despesa del lloguer dels gambals de cascavells que consta cada any, creiem que el clavari va comptar el lloguer dels gambals però no ho va anotar.

3. Cal afegir-hi la despesa real en cera que per aquest any va ser de 26 lliures 12 sous 6 diners.

4. Inclou dos sous que es van pagar al nen que va treure els noms dels consellers el dia de l'elecció.

Equivalències monetàries

1 lliura	20 sous
1 sou	12 diners
1 real	2 sous
1 ducat	24 sous
1 dobló	48 sous

de dol dels quatre consellers. Igualment i, per a que serveixi de comparació, una altra dada: en aquests anys el sou anual del mestre de gramàtica de la vila era de 40 lliures.

Hem sistematitzat les dades que ens aporta el document estudiat en dues taules annexes. La taula número 1 inclou les comparses que s'esmenten cada any i el nombre dels seus membres. Així constatem que hi ha un nucli que es manté estable, format pels turcs, els cavallets, els diablers, la mulassa, el tabal i sant Miquel i dos elements que només apareixen citats en una ocasió: un gegant el 1622 i una diablessa el 1623. Quant el nombre de components de les comparses els turcs són dos; els cavallets, quatre; els diablers, dos; els que porten la mulassa, més de dos però sense poder concretar el seu nombre exacte; el tabaler, un; Sant Miquel, un; i la diablessa, un.

Recollim en la segona taula, el sou que es pagava a cada comparsa així com també les despeses que ocasionava la celebració de l'Octava de Corpus, agrupades aquestes en quatre apartats: música, lloguer d'elements de la festa, cera i arranjaments de les comparses i dels espais on tenien lloc les celebracions.

En aquest sentit, cal observar que les despeses més importants del Corpus berguedà eren la música i la cera. Quant a la música, cada any es contractaven músics de guitarra, ministrils i un tambor de cordes. Els músics de guitarra acostumaven a ser cinc i cobraven 8 sous cadascú; els ministrils, que tocaven instruments de vent de fusta durant l'ofici i les processons de l'Octava, eren quatre i cobraven uns 40 sous cadascu; el del tambor de cordes cobrava uns 15 sous. També anaven a càrrec de la vila les cordes dels instruments.

Els ciris per a la il·luminació i ornamentació de l'església eren de cera blanca i es portaven nous de Barcelona, encara que també, es reciclaven els vells. Les despeses en cera per a les festes de Corpus eren molt importants. Per exemple, l'any 1622 la cera costà 22

Guita de Cal Felipó, plaça de les Fonts de l'any 1918. FOTO PERE CORNELLAS

lliures i 4 sous i el 1625, 26 lliures 11 sous i 8 diners. Al l'any 1623 el clavari només anota una despesa de 18 sous en cera i al 1624 el cost d'aquesta figura a part.

Alguns elements per a la festa es llogaven, com els gambals de cascavells (unes corretges que es lligaven a les cames i que avui encara porten els qui ballen danses de cascavells) i dues carotes per als diablers. Sant Miquel també portava un cap o màscara que el 1624 es paguen 12 sous per adobar-lo. Per tant, mentre les carotes dels diablers s'havien de llogar, no sabem on, el cap de Sant Miquel era propietat de la

vila. També ho eren els vestits dels dos diablers que s'arreglen periòdicament i, el 1625, se'n fa un de nou.

El 1625 la mulassa sembla que va ser en part reparada i en part feta de nou. En concret el cap s'arregla i el cos es fa de nou. El clavari anota la despesa en roba, fil, cordill i el que va costar la mà d'obra.

L'espai on tenien lloc part de les celebracions de Corpus, la plaça, s'escombrava curosament, pagant dos sous al qui ho feia. Més importància tenia l'ornamentació de l'església, amb enramades i "empaleades" fetes amb posts de fusta, claus, sogues i cordills. Segons es desprèn de la frase, "*sinch sous per la part toca a la vila per empalea la iglesia*" (1623), les despeses es compartien entre la vila i l'església. Anys més tard, el prevere Francesc Ferreres, per evitar els crits i la poca decència dels qui eren encarregats per part del municipi per fer les enramades, farà ell mateix l'ornamentació de la parroquial: "*Atenent que Vostra Magnificència tots los anys en la viligia del Corpus Christi acostuma fer adornar lo altar major de la iglesia parroquial y conciderant los alvalots y crits y la poca decencia tenen alguns en lo temps se fan les enramades al temple de Deu, perso pera evitar en part estas cosas representa a V. Magnificència lo dr. Francesch Ferreres prevere que en semblant diada adornara no sols lo altar major pero encara tot lo presbiteri tots los anys durant sa vida natural (...)*".

El pagament als membres de la comparsa es manté constant al llarg dels cinc anys que figuren al document: 8 sous a cada turc, cavallet, Sant Miquel i al gegant; 6 sous a cada diable i al tabaler i només 2 sous a la diablessa. Quant als que porten la mulassa, cobraven 8 sous si eren dos, 4 sous si

FOTO PERE CORNELLAS

eren quatre i 2 sous si eren vuit. No podem assegurar res però per la quantitat que cobraven creiem que eren un nombre parell.

La despesa en coets variava lleugerament, oscil·lant entre els 24 sous dels anys 1621 i 1622 i els 30 de 1623 i 1624. L'any 1625 es van gastar 26 sous en coets.

La despesa en quèrnes, arròs i formatge que el clavari Pere Boxader anota el 22 de juny de 1621 ens permet conèixer el costum que la vila feia caritat en forma de queviures als franciscans el diumenge de Corpus. Aquest dia, a la tarda, es feia una processó en la qual participaven les autoritats, les confraries i les comparses, que sortia de l'església del convent de Sant Francesc i, després de recórrer el carrer Menorets, el carrer Major, la plaça Major (avui plaça Ciutat), plaça sant Pere, carrer del Bon Repòs, plaça Major, carrer dels Quatre Cantons i carrer de Sant Francesc, retornava al

punt de sortida. Allà, a la creu del cementiri del convent, els framenors acomiadaven tots els assistents a la processó. Aquest és el cerimonial que trobem relatat en el conegut document "*Estatuts y costums del que dehuen fer los Magnífichs senyors Regidors de Berga*", datat el 1725, encara que, un altre document una mica anterior i fins ara inèdit, ens permet conèixer alguna cosa més de la celebració del diumenge de Corpus a Sant Francesc.

A l'Arxiu dels Franciscans de Catalunya és conserva un document que porta per nom "*Llibre de las Cosas memorables, obligaciones y costums de aquest convent de St. Francesc de Berga, 1662*" on hi podem llegir que el 10 de juny de 1703 es va deixar de convidar a sopar els assistents a la processó del Diumenge de Corpus tal i com es tenia per costum. Les raons són dues: per una banda, el convent estava en obres i s'havien endar-

rerit i, per l'altra, perquè, durant el sopar, la comparsa de la Patum es "desmadrava" ("*ja per trobarse lo convent atraçat com també per desmandarse los de dita Bulla al sopar*"). Per això, es va substituir el sopar per una mica de beure: "*lo ques fa es si antes o despres volan un trago sels dona pero no entran al refeto*".

A tall de conclusió

La lectura acurada de les anotacions dels clavaris permet veure molts matisos de la celebració del Corpus berguedà i treure'n moltes conclusions. En suggerixo dues.

En primer lloc, els actes que tenien lloc durant les festes de l'Octava i els seus escenaris. Sabem que a principis del segle XVII, la celebració començava la vigília del dia de Corpus. El dia de la festa grossa era el Dijous de Corpus amb ofici i, segurament, una processó que sortia i arribava

a l'església parroquial de Santa Eulàlia, al castell. Durant tota l'Octava es celebraven Completes (darrera hora de l'ofici diví, que es resa a l'acabament del dia) a l'església de Sant Pere. El diumenge sobre Corpus hi havia ofici solemne i, a la tarda, una processó a Sant Francesc. L'Octava acabava amb una processó a Sant Pere. A més d'aquests escenaris religiosos, la plaça de la vila també era un lloc on es desenvolupava part de la festa ja que les autoritats s'encarreguen molt especialment de la seva neteja.

Un altre dels aspectes a remarcar és qui s'encarrega i paga la festa. La resposta és clara: les autoritats de la vila. Creiem que encara que la celebració del Corpus tingui un origen religiós, a Berga i a molts altres pobles, viles i ciutats d'arreu, la celebració va prendre un caire de festa cívica: és tota la societat civil qui lloa l'Eucaristia i la festa es procura que sigui el més rica i solemne possible per demostrar la importància de la vila. Així es reconeix en l'acta de la reunió del Consell General de la vila que tingué lloc el 28 d'abril de 1555 on podem llegir: "*In quo quidem consilio insuper fuit propositum per honorabiles consiliarios que tenan necessitat de dines per lo que se ha de gastar per lo dia de Corpus prop vinent per honor de la villa*". Com sempre, una cosa era l'honor i l'altra els diners. Com que les autoritats no en tenien, n'han de buscar, on sigui i com sigui: "*In quo quid consilio fuit determinatum que quant al gasto de la festa de Corpus per honor de la vila que los honorables conseles y prohombres posats per lo effecte del vendre la carnisseria miron dany de la vila poran haver lo que necessita o per dret de taverna o fleca o pa de coure o lo que resultara del vendre la carnisseria queu fassan ab la millor manera los aparra*".

Per tant, no crec que s'hagi d'esperar fins el segle XVIII per veure la separació entre la festa religiosa i la festa civil ja que la celebració del Corpus pren la forma, segurament ja des dels seus inicis, d'una festivitat cívica, així sí, plena d'actes religiosos.

M. Dolors Santandreu Soler